

Abdullah Bosnevî Efendi

(ö. 1054/1644)

ve “Sırr-ı Yakın” Risalesi

Ali Ekber Ziyaî

Özet

Abdullah Bosnevî, Balkanlarda İslam kültürünün yayılması üzerine büyük etkisi olmuş hicri on birinci asrın âriflerindendir. Nazari irfan sahasında, içlerinde en önemlisi Fûsus şerhi olan çok sayıda eserin sahibidir. *Sırr-ı Yakın* risalesini;

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ

“Yakine ulaşınca dek, Rabbine ibadet et.”

Ayet-i şerifesi tefsir etmek üzere kaleme almış, eserde makam-ı Ahmedi ve yakinin manalarından bahsetmiş ve yakinin ölüm manasına geldiği görüşünü reddederek Şeyh’in Menakıbu’l-Ârifin kitabındaki iddialı sözlerine istinat edip, yakini, kadimin müşahade-i aynı manasında tefsir etmiştir.

Mukaddime

Hayatımızın tüm boyutlarının yabancıların etkisi altında kaldığı ve yeni neslin, Batılı enformasyon ve medyanın hücumuna hedef olduğu bir çağda yaşıyoruz.

Bu şartlarda İslamî birikimin ihyası tahkik ve araştırma ehlinin en önemli vazifelerinden olmaktadır. Balkanlar bölgesi günümüz koşullarında diğer Müslümanlardan daha fazla siyasi, iktisadi ve kültürel sorunlarla ve iç savaşlarla karşı karşıyadır. Gerçi onların çoğu yazarı, Boşnakça, Sırpça, Hırvatça, Arnavutça gibi muhtelif Balkan dillerinde Balkanların ilmî ve dinî şahsiyetlerini tanıtan değerli araştırmalar gerçekleştirmişlerdir (Safvet-beg Basagic, *Bosnjaci I Hercegovci u Islamskoj Knjizevnosti*, Sarajevo, 1986, 82-90), ama bugünkü şartlar, Balkan Müslümanlarının dinî ve fikrî düşüncelerinin yeniden ihya edilmesine olan ihtiyacı diğer zamanlardan daha fazla hissettirmektedir (Bkz: *Usûlu’l-Hukm fî Nizami’l-Âlem*, yazarın mukaddimesi, s. 1).

Bosna Hersek’in fikrî şahsiyetlerinin en önemlilerinden biri, İslam akaidinin yayılması ve İslamî varoluşun müdafaasında önemli rol oynamış, *Fûsus* şârihi olarak meşhur Şeyh Abdullah Efendi Bosnevî’dir. Tefsir ve İslamî irfan sahasında çok sayıda telifi vardır. İslam tarihi ve medeniyetine Avrupa’nın kalbinde altın sayfalar eklemiş, Bosnalı yeni Müslümanlar arasında dini

Bosna Hersek’in fikrî
şahsiyetlerinin en
önemlilerinden biri,
İslam akaidinin yayılması
ve İslamî varoluşun
müdafaasında önemli rol
oynamış, Füsüs şârihi olarak
meşhur Şeyh Abdullah Efendi
Bosnevî’dir.

tebliğ ve tespit etmede en büyük rolü üstlenmiştir. Bu şahsiyetin Farsçaya tercüme edilmiş en önemli eserleri arasında “*Sırr-ı Yakîn fî Tefsiri Kavlihi Teala: Va’bud rab-beke hattâ ye’tiyekel yakîn*” risalesi vardır. Bu risale hicri on birinci yüzyılda yazılmıştır ve Prof. Reşid Hafızović’in lütfuyla gör-sel kopyası bu makalenin yazarlarına ulaşan eserin müellifin el yazısıyla olan tek nüshası Türkiye’de bulunmaktadır. Bu irfan-tefsir risalesinin önemi, Bosnalı yazarın çok gü-zel ve fasih bir nesri olması, İslam irfanının prensiplerine uygun yüksek muhtevaya sa-hip bulunmasındadır.

Abdullah Bosnevî Efendi’nin Hayat Hikâyesi

Abdullah Bosnevî Bayramî¹ Osmanlı uleması arasında “Şârihu’l-Füsüs” ve Bosna halkı arasında “Gâibî” olarak şöhet bulmuştur. Muhibbî *Hulasatu’l-Eser*’de, Hanecî *el-Cevheru’l-Esnâ*’da, Hayruddin Zerkelî *el-A’lâm*’da (el-A’lâm, c. 4, s. 101-102), Hacı Halife *Keşfu’z-Zünûn*’da (*Keşfu’z-Zünûn*, s. 1263) ve İsmail Paşa Bağdaî *Hediyyetu’l-Ârifin*’de (*Hediyyetu’l-Ârifin*, c. 1, s. 476) onun hayatının bir parçasını açıklamışlardır.

Hacı Halife, *Keşfu’z-Zünûn* kitabında onu “şârihu’l-füsüs” olarak adlandırmıştır. Muhibbî *Hulasatu’l-Eser*’de onu Abdullah Rumî, Rum ulemasından ve hakku’l-yakîne vasıl olmuş meşhur büyüklerden biri şek-linde tanıtmıştır.

Kendisi Bosna’da doğdu. Mukaddime ilimlerini doğduğu şehirde, tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm gibi yüksek ilimleri de

¹ Muhammed Hancic *el-Cevheru’l-Esnâ fî Terâcimi Ulemai ve Şuarai Bosna* kitabında (Mısır, el-Matbaatu’l-Allamiyye, hicri 1349, s. 94-100) Bos-nalı bu meşhur ârîfin hayat hikayesini tafsila-tyla anlatmıştır.

İstanbul'da tahsil etti. Tahsilini tamamladıktan sonra Bursa'ya gitti. Orada dönemin ileri gelen, ikinci dönem Bayramî Melâmî şeyhlerinden Hasan Kabâdûz'a (ö. 1010/1601) intisap etti. Onun irşatları ile büyük manevî mertebelere nail oldu ve kendisini yetiştirdi. Bu arada Halvetî meşayi-hinden Şeyh Abdülmecit Halvetî'den de feyz aldı.

Abdullah Efendi, akli ve nakli ilimlerin tamamında yüksek dereceye ve üst makama nail olmuş bir âlimdi. Rum'da doğmuş, orada büyümüş, büyük âriflerden istifade etmiş, hırka giymiş, Kur'an ilimlerini öğrenmiş ve tüm ilimlerde emsalleri ve çağdaşlarından üstün olmuştur. Hicri kameri 1046 yılında Medinetü'n-Nebi'yi ziyaret etti. Ünlü ârif Salim b. Ahmed Şeyhan bâAlevi Hüseyinî'yi ziyaret etmek arzusundaydı. Ama o, Abdullah Efendi'nin Mekke'ye varmasından birkaç gün önce oradan ayrılmıştı. Abdullah daha sonra Mısır ve Şam'a gitti ve oraların ulemasıyla görüştü. Diğer İslam beldelerinde de şöhret buldu ve İslam devletlerinin büyükleri nezdinde yüksek mevki edindi.

Talebeleri arasında Şeyh Garsuddin Hüseyini, Şeyh Muhammed Mirza Dimeşki Sufi, Şeyh Muhammed Mekki Medeni ve Seyyid Muhammed İbn Ebi Bekr Kaud'a işaret edilebilir.

Bosnevi, çok sayıda telifi tanzim etti. Bunların en önemlileri ve en meşhurları şunlardır:

Şerhun ale'l-Füsûsi Muhyiddin Arabî, İbn Fârid'den el-Tâiyye'ye şerh, Garsuddin Hüseyinî'den Şerh alâ Nazmi Meratibi Vücûd ve Cebelî, Risaletu fî Tafdili'l-Beşer ale'l-Melek.

Bu ârifin hayatında meydana gelen ilginç tesadüflerden biri, Mekke'de oturan Seyyid Abdurrahman b. Ahmed Mağribî'yle görüşmesidir. Abdullah Bosnevi Konstantiniyye'ye gittiğinde söz konusu Seyyid'den yanına gidebilmek ve teşekkür etmek için izin istedi. Seyyid Abdurrahman ona izin vermedi ve bu durum defalarca tekrarlandı. Bir gün bineğine atladı ve Seyyid'in

izni olmaksızın yanına gitmeye karar verdi. Ama Seyyid'in evine ulaştığı ve bineğinden aşağı indiğinde ayağı burkuldu ve kınldı. Böylece Seyyid'in kerameti ona aşikar oldu.

Abdullah Efendi 1054 yılında hacdan döndükten sonra Konya şehrinde vefat etti ve Sadreddin Konevi'nin yakınına defnedildi. Kabrinin üzerine bir kubbe inşa edildi.

Abdullah Efendi, akli ve nakli ilimlerin tamamında yüksek dereceye ve üst makama nail olmuş bir âlimdi. Rum'da doğmuş, orada büyümüş, büyük âriflerden istifade etmiş, hırka giymiş, Kur'an ilimlerini öğrenmiş ve tüm ilimlerde emsalleri ve çağdaşlarından üstün olmuştur.

Yazmış Olduğu Eserler

1. Türkçe Füsûsu'l-Hikem şerhi.
2. Arapça Füsûsu'l-Hikem şerhi.
3. Metaliu'n-Nûri's-Seni el-Mebni an Tahareti Nesebi'n-Nebiiyi'l-Arabi.
4. Şerhu't-Tâiyyeti'l-Kübra.
5. Mevâkıfu'l-Fukara.
6. Hakikatü'l-Ayn.
7. Risaletu Hadarâti'l-Gayb.

8. Tecelliyu'n-Nûri'l-Mubin fi Mir'âti İyyake Na'budu ve İyyake Nestaîn.

9. Risale fi Tefsiri Nûn ve'l-Kalem.

10. Risale fi'l-A'yânî's-Sâbe.

11. Risale fi Şerhi'l-Hamdi lillahi ellezi Evci el-Eşyâi'l-Adem.

12. Risale fi Tafdili'l-Beşer ale'l-Melek.

13. el-Vusûl ile'l-Hadrati'l-Cem'în.

14. Şerhu Hal'i'n-Na'leyn fi'l-Vusûl ila Hadrati'l-Cem'în.

15. Hal'u Na'leyn.

16. Şerh ala Nazmi Meratibi'l-Vücûd, Garsuddin Halili'den.

17. Terşihat'ın Türkçe tercümesi.

18. Türkçe Gülşen-i Râz-i Ârifan fi Beyani Usûli Râh-i Ârifan.

19. Ceziretu Mesnevi.

20. Risale fi't-Tarikati'l-Bayramiyye.

21. Şerhu'l-Kelami'l-Mueyyidi'l-Cundi fi Evaili Şerhi'l-Füsûs.

22. Cilau'l-Uyûn fi Şerhi Kadiseti's-Şeyh Abdulmecid el-Sivasî.

23. el-Yedu'l-Ecved fi İstilami'l-Haceri'l-Esved.

24. Şerh Rabbi Yessir ve la Tuassir.

25. el-Burhanu'l-Celi ve hüve Tefsiru Kavlihi Teala: "li-Nasrifu anhu's-Sûe" fi Sureti Yusuf.

26. Risale fi Temsili Cebrail fi Sureti'l-Beşer.

27. Risale Uhrâ fi Haze'l-Ma'ni bi't-Turkiyye.

28. Tefsiru Sureti Ve'l-Asr.

29. Risale fi'n-Neş'eti'l-İnsaniyye.

30. Tefsiru Kavlihi Teala: "Hatta iza be-lağa mağribeş-şems".

31. el-Münacât.

32. Kitabu'l-Kurra el-Ruhiyyi'l-Memdu li'l-Edyafi'l-Vâridin min Meratibi'l-Vücûd.

33. Kitabu'l-Mufâdileti'l-Esma beyne Efdale'l-Beşer ve'l-Melâi'l-A'lâ.

34. Kitabun Munteha Mekasidu'l-Kelimât ve Mubteği Teveccehu't-Taayyunât fi Beyani Ekmeli'n-Neş'et.

35. Ref'u'l-Hicab fi İttisali'l-Besmele bi-Fâtihati'l-Kitab.

36. Kitabu'l-Müsteva el-A'lâ fi's-Şerabi'l-Ehalli fi Tefsiri Kavlihi Teala: "Ve kâne ar-şuhu ale'l-mâi".

37. Tefsiru Sureti Ve'l-Âdiyât.

38. el-Evbetu fi Beyani'l-Enab ve't-Tevbe.

39. Risale fi Tefsiri Kavlihi Teala: "Hatta iza's-Teyese'r-Rusûl".

40. Risale fi Tefsiri Kavlihi Teala: "Ve levla en Yekûne'n-Nâsu Ümmeten Vâhideten".

41. Risale fi Tefsiri Kavlihi Teala: "Hüve'llezi halaka's-semâvâtî ve'l-ardi fi sitteti eyyam".

42. Risale fi Tefsiri Kavlihi Teala: "Ve lekad erselnâ Mûsa bi-âyâtina".

43. Risale fi Tefsiri Kavlihi Teala: "Ve lein ezakna'l-insane minna rahmeten".

44. Risale fi Tefsiri Kavlihi Teala: "Katele'l-insanu ma ekferehu" (veya Keşfu Esrari'l-Berre).

45. el-Lübâb fi Beyani'l-Ekli ve's-Şurbi.

46. Ruhul-Mütâbiatu fi Beyani Şurûti'l-Mübâyati.

47. Keşfu's-Sır el-Mübhem fi Evveli Sureti Meryem.

48. Lübübü'n-Nevât fi Hakikati'l-Kıyam.

49. el-Dürri'l-Manzum fi Beyani Sırrı'l-Ma'lum.

50. Kitabı'l-Gufri'l-Mutlak inde Zehab Âlemi'l-Fark.

51. Risale fi Kavli'l-Cüneyd.

52. Tezyîl fi Münazaati İblis li-Sehli b. Abdillâh el-Tüsteri.

53. Tahakkuku'l-Cüz bi-Sûreti'l-Küll ve Zuhuri'l-Fer'i ale Sûreti'l-Asl.

54. Kitabı'n-Nüfûsı'l-Vâridât fi Şerhi Evveli'l-Fütûhat.

55. Ziyau'l-Lümem ve'l-Berku fi Hadrati'l-Cem' ve'l-Fark.

56. el-Keşf anı'l-Emr fi Tefsiri Âhiri's-Sûreti'l-Haşr.

57. Kitabı'l-Enfasi'l-Mekkiyyeti'r-Rumiyye fi Teneffusi'l-Fevâihı'l-Bâkıyye.

58. el-Kenzu'l-Mahtum fi Teb'iyyeti'l-İlmi'l-Ma'lum fi'r-Reddi ala Abdilkerim el-Cîlî el-Merhum.

59. Sırrı'l-Kelimeteyn fi Mutabakatı Hurûfi'l-Şehadeteyn.

60. Mekasıdu Envar Ayniyye ve Mesâidu Ervahı Tayyibe Gaybiyye.

61. Şerhu Beyti'l-Mesnevi: Goft el-ma'na hüvellâh şeyh-i din bahr-i ma'nihâ-yi rabbu'l-âlemin.

Muhammed Hancıç *el-Cevheru'l-Esna* kitabında onun 61 eserine işaret etmiştir. (el-Cevheru'l-Esna, s. 97-98).

Sırr-ı Yakîn Risalesi

Halil b. Ahmed Ferâhidî (hicri 100-175) *el-Ayn* kitabında “yakîn”in lugat manası hakkında şöyle yazar:

“Yakîn, ilim, şüpheyi ortadan kaldırmak ve bir şeyi tahkik etmek anlamına gelir.

Yakîn, öncelikle bir şeyi tasdik türündendir. İkincisi, gerçeğe uygundur. Bu sebeple gerçeğe uymuyorsa cehl-i mürekkep sayılır. Yani eğer bir kimse “Güneşin soğuk olduğuna yakînım var” derse bu yakîn, kelamcılarının ve filozofların örfünde kelamî yakîn değildir. Üçüncüsü, zeval bulacak bir şey değildir.

Yakîn, şüphenin zıddı ve ilim, cehaletin zıddıdır. Kur'an-ı Kerim'de **إِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ** denmiştir. Hak, yakîne izafe edilmiştir ve bir şeyin kendisine izafe türünden değildir. Çünkü hakikat yakînden başka bir şeydir ve hakikat, yakînin halis ve saf halidir. Dolaısıyla hakku'l-yakîn, parçanın bütüne izafesi türündendir. Ayetteki **وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ** yakîn de ölüm manasındadır.” (Kitabu'l-Ayn, c. 5, s. 457).

Tehzibu'l-Luga kitabında Ezherî de (hicri 282-380) yakîni kuşkuyla ortadan kaldırmak ve bir şeyi tahkik etmek manasında kabul etmiştir (Tehzibu'l-Luga, c. 9, s. 325). Firuzâbâdî *el-Kamusu'l-Muhit* kitabında (el-Kamusu'l-Muhit, c. 4, s. 28) ve Allame Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Manzur *Lisanu'l-Arab* kitabında (Lisanu'l-Arab, c. 13, s. 220) aynı tarifi tekrarlamıştır.

Zübeydî *Tâcu'l-Arus*'ta yakînin lugat manasına dair şöyle yazar: “Yakîn ölüm manasına gelir. Çünkü can sahibi her varlık, hiç şüphe ve tereddüt olmaksızın sonunda

dâr-ı fânîye veda edecektir.” Beydavî’nin sözüne istinatla yakînün ölüm manasında kullanılmasını mecazi kabul etmemiştir (Seyyid Murtaza Zübeydî, Tâcu’l-Arus, yakîn maddesi).

Kelamcılar ve filozoflar da yakînî “اليقين هو التصديق الجازم المطابق الثابت” veya “هو اعتقاد الشيء بأنه لا يمكن الا كذا مطابقاً للواقع غير ممكن الزوال” saymıştır.

Dolayısıyla yakîn, öncelikle bir şeyi tasdik türündendir. İkincisi, gerçeğe uygundur. Bu sebeple gerçeğe uymuyorsa cehl-i mürekkep sayılır. Yani eğer bir kimse “Güneşin soğuk olduğuna yakînîm var” derse bu yakîn, kelamcıların ve filozofların örfünde kelimî yakîn değildir. Üçüncüsü, zeval bulacak bir şey değildir. Zira kelamcılar ve filozoflar açısından sadece mukallidin itikadı kuşku karşısında zeval bulabilir. Dolayısıyla mukallidin itikadına yakîn atfedilmez.

İrfan Kaynaklarında Yakîn

Sülemî (vefatı hicri 412) *Tabakâtü’s-Sufiyye* kitabında (Tabakâtü’s-Sufiyye, s. 139) şöyle rivayet etmiştir:

“اليقين نور يجعله الله في القلب
العبد حتى يشاهد به امور آخرته و
يخرق بقوله كل حجاب بينه و بين ما
في الآخرة حتى يطالع تلك الأمور
كالمشاهد لها”

“Yakîn, Allah’ın, ahiretini müşahade etmesi ve onun kuvvetiyle kendisiyle ahireti arasındaki her hicabı kaldırmasını sağlamak üzere kulunun kalbine yansıttığı nurdur.”

Sırr-ı Yakîn Fi Tefsiri Kavlihi Teâla:

“وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ” Risalesi

Telif: Abdullah Bosnevî Efendi

Kibriya sahasının sübhânı, veçhinin şühudunda hayrete düşüp hayran olunan âlemlerin Rabbine hamd ile tesbih, arz-ı beyza sahasında ervahtan mele-i a’lâyâ kadar mukaddeslerin O’nun cemalinin tecellisinde mest ve meskur oldukları hâlikların en güzeline cemil senayla takdis, şühud ve ayan meydanının şehsuvarı ve azimet semendini² kurb ve edna sahrasına, lâ mekan ve amma fezasına süren, öyle ki Cebrail’in kanatları onunla kanatdaşıklıktan düşmüş ve Hayzum’unun³ ayağı o alanda kaymış, izzet nurlarının hüzmelerinden sarsıntıya uğramış, oracıkta kalakalmış, mekansızlığın zirvesindeki şahbaza ve o Hazret’in cenahında şühud ve yakîn makamında, ayan mertebesinde oturmaya erişmiş Âline ve mümtaz ashabına salat ve selam olsun.

Emma ba’d: Şeyh Abdurrahman Câmî -rahmetullahi aleyh- *Nefehât-i Üns* kitabında büyük âriften, Şeyh Cemaleddin Bâkilnecar’ı kasdediyorum, kudsün şahbazlarının menkıbelerini beyan ederken onun şöyle dediğini nakletmiştir: Allah Teala’nın “وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ” kavlinin tefsirinde ayn-ı kadimin ayânı dışında yakîn yoktur. Bazı din ihvanı, şühud ve yakîn talip-lileri bu mukaffel⁴ mahal ve sırr-ı mücmeli

² Semend. sarıya çalan renkteki at (Burhan) (Anend - rac) At ve deve rengi. (Cihangiri) Sarı at. (Ferheng-i Esedî).

³ Hayzum. Meleklerin atlarından Cebrail’in bindiği atın adı. Zehrinin düştüğü her yerde yeşillik biter. Samiri onun zehirli toprağını sarı ineğe atınca ses çıkardı. Nitekim bu kıssa meşhurdur. (Anenderac) Cebrail’in atının adı (Muntehe’l-Ereb) (Nâzımu’l-Etba).

⁴ Kapalı, kilitli. (Nazmu’l-Etba). Kilit vurulmuş.

bize getirdiler, onun şerh ve izahına iltimas ettiler. Kendilerinin iltimasına muvaffak olarak, melek-i rahmanın yardımıyla bu mahalli izah ve “وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ” in bazı manalarını ifsah ettik. Bu risaleye de **Sırr-ı Yakîn fi Tefsir Kavlihi Teala** “وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ” adını koyduk. Ve billahi’t-tevfik.

Bil ki, ey yakîn ve şühudun talibi ve ey cem’-i vücud deryasının müstefizi:

ايدك الله بنور القدس والأنس ورفع عن
عين البصيرة أغطية أمور الكون والحس.

Nitekim mezkur Şeyh der ki, bu ayet-ki yakînden ilahi murad, vech-i kadimin, mucid-i kadimin zâtıyla ve vücud- i kadimle ayan olması olmasından başka bir şey değildir. Yani vech-i kadimin şühudundan ibarettir, başka bir manaya gelmemektedir. Bu da, mümkün şeylerin köleliğinden ve kevnlerin sıfat kaydından hürriyete kavuşmuş, onun zât sıfatı olan tam ibadete ve mahza ubudiyyete uyumlu hale gelmiş o kulun ibadetinin sonucudur.

Ey gönlü aydınlık aziz ve ey makbul dost, biliyorsun ki Allah azze ve celle ins ve cinni ibadet için yarattı. Nitekim Kitab-ı Mecid’de “وما خلقت الجنّ والانس إلا ليعبدون” buyurmaktadır ve ibadetten ilahi murad da vech-i hakkı şühuddur. Nitekim “وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ” buyrulduğu gibi. O halde ibadetten maksat, vech-i hakkı şühuddur. Hakkı şühuda yol açan ibadet ise nefis, ruh, kalp, akıl ve cismin tamamı, insanî bütün organ, uzuv ve kuvvetlerin toplamı olan, o halde her uzuv ve organının kendine has bir amel için yaratıldığı kul, onları o iş için kullanmalı; tüm isimlerin feyz masdarı, her durum ve eşyanın mercei ve masiri olan uluhiyyet hazretine uzuv ve kuvvetlerinin tamamını

müteveccih ve meşgul etmeli; o raddeye varmalı ki, varlığını, kuvvet ve uzuvlarıyla zulmani tabiat ahlakından ve imkaniyye sıfat ve hallerinden kurtarmalı; o hazretin teveccüh ve mülazemetinde, sıfatlarını küllen mahvedecek ve kendi sıfatları yerine hakkın sıfatlarını geçirecek şekilde devam etmelidir. Bu mertebeye, nafilelerin kurb mertebesi adını verirler. Bu mertebede kulun sıfatları fânî olmakta, onun zâtından ibaret olan kendisi baki kalmaktadır. Nitekim Allah Teala’nın “حَتَّى يَأْتِيَكَ” kavlindeki hitap “kâf”ı, kulun zâtından ibaret “kâf” olduğuna delalet etmektedir. Öyleyse kulun memur edildiği ibadetten maksat, yakîn ve şühuda yol açan ve kerem hazinelerinin fethine sebep olan ibadettir. Varlığını, kevnî sıfatlar ve ahlaktan şu unsur kalıbına indirip bu beşeri surete inzal ederken muttasıf olduğu imkaniyye engelleri ve mertebelerinden mücella ettiği ve istidat ve kabiliyet kemaliyle zâtını ilahi sıfatlar ve gaybi feyizlerle muhalla kıldığı; kendi sıfatlarını mahvetmekten ibaret olan ubudiyyetin gayesiyle muttasıf olduğu; yaratılmasından ilahi kasıt, uluhiyyet hazretinde vuku bulan esmanın cem’i suretinde tecellisi için olduğu yere yardım alarak vardığında istidat haline geldiği zaman, bu yakîn, kulu hâsıl eder. Şu halde, istidat tamamlandığında Allah Teala, kabiliyetinin ayn aynasında kendi vechiyle tecelli eder; yahut o kulun mazharından o tecelliyi onun varlığının ayn mir’atına tecelli ettirir; veya uluhiyyet hazretinden istidat ve kabiliyetin kemaliyle intiba vechiyle kulun aynasına ya da kulun ihdasıyla o tecelliyi hayal hazretinde. Tıpkı kâmil kulun namazda hak ile kemal huzurla ihsan ve şühud rütbesine erişmesi ve hakkı tahayyül vechiyle hayal hazretinde müşahade etmesi, bunun üzerine “ایک نعبد و ایک نستعین” kavlindeki hitap “kâf”ıyla ona hitap etmesi gibi. Nitekim

Bil ki yakînin oluşması, onun dört mertebesinin haysiyetiyle dört rükundan münteşir olmuştur: Biri ilim, ikincisi ayn, üçüncüsü hak ve dördüncüsü hakikat.

hadiste “الإحسان أن تعبد الله كأنك تراه” geçmektedir. Feefhem.

Bil ki yakînin oluşması, onun dört mertebesinin haysiyetiyle dört rükundan münteşir olmuştur: Biri ilim, ikincisi ayn, üçüncüsü hak ve dördüncüsü hakikat.

”قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
إِنَّ لكل حق حقيقة وقد ثبت حق
اليقين فلا بدّ لهذا الحق من حقيقة
وهي حقيقة اليقين“

Bu cihetten sonra yakînin hakikati dördüncü rükun olmalıdır. Lâkin hakikat-i seniyedir ve geriye kalan üç rükun. O halde bu büyük ârif nezdinde, yani Şeyh Cemaleddin Bâkilnecar’ı kasdediyorum, yakînden murad ilmu’l-yakîn değildir. Çünkü ilmu’l-yakîn, müminin iman mertebesinde olur ve nebinin de muhbir melekın haberi. Bu mer-tebe haber mertebesidir, şühud mertebesi değildir. Bilakis murad, kulun o mertebede şühud sahibi olduğu aynu’l-yakîndir, ibadette terakki ve mahza ubudiyyetin tahakkuku itibariyle hakku’l-yakîni de, hakikat-i yakîni de kapsar. Öyleyse yakîni, “ayn-ı kadimin ayanı, vech-i kadimin şühudu harîç yakîn yoktur”a tahsis etti. Bu ayet-i kerime

ve ondan önce geçen ayetler, Seyyidimiz Mustafa (s.a.a) hakkında nazil olmuştur. “حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ” kavlindeki yakîn lafzı mutlak gelmiştir. Çünkü “kâf” Rasûl’e (s.a.a) hitaba işaret etmektedir ve onun şühudu, es-madaki ilahi ilmin suretlerini ve imkaniy-yedeki aynî mazharın sadrını şâmil-dir. Zira Allah’ın Rasûlü ve Allah’ın halifesidir. Şu halde onun hakkında hâs olan bu iş, ondan evvelkinin âmm olmasıdır.

Bunun gibi, yakîn lafzı, yakînin dört rük-nünü eşit seviyede kapsamaktadır. Çünkü mutlak-tır, mukayyed değildir. Yakînin dört nevi Mustafa hakkında sahihtir. Zira o, ra-sûl, nebi ve velidir. Şu halde, علم ان يملك, muhbir ve haberinin dayandığı, muhbirin haberinin Mustafa’yı -aleyhisselam- hâsıl ettiği risalet ve nübüvvet işlerinden her biri ilmu’l-yakîndi ve böylelikle hakkın vechini şühud olan aynu’l-yakîn, hayal hazretinde ve bu şühud, nafi-leler kurbu mertebesinde ku-lun sıfatlarının fenâ olmasıyla hâsıldır. Aynı şekilde yakîn mertebesi de Mustafa’nın içe kapanma mertebesinde. Ehadiyyet ve amma hazretinde ve kâb-ı kavseyn kurbuna ka-tılma mertebesinde ednâ, onun kendine hâs hakikatidir. Velakin Allah Teala bu yakîni ibadete taalluk ettirmiştir. Öyleyse burada onun hakkında doğru yakîn olmamaktadır.

Bilakis onun ibadetinin semeresi olan aynu’l-yakîndir. Yine onun ubudiyyet mertebelerini geçmesi ve ubudiyyetin hakikatine tahakkuku itibariyle hakkı’l-yakîn ve hakikat-i yakîn olur.

Şu halde, yakîn mertebelerinden ilm-i yakîn olan birinci nev, nübüvvet ve risaletin iktiza ettirdiklerindendir. Üçüncü nev, nübüvvet ve risaletin gereklerinden değildir. Bilakis müşriklerin istihzasından kaynaklanan hüznün ve ısraptan, göğsün sıkışması ve ateş basmasından kurtulup mutluluk, huzur ve rahatlanmanın hâsıl olduğu ve kendisiyle yakînin keşfedildiği velayetinin gereklerindendir. Çünkü nübüvvetin rütbesi ve davetin mansıbı onu iktiza eder. Öyleyse Allah Teala, ona müşriklerin laflarından hüznlenmekten kurtarıp huzur verirken ve münafıkların ahvalinin iç daraltmasından göğsünü ferahlatırken şöyle buyurmaktadır:

”و لقد نعلم انك يضيق صدرك مما يقولون و سبح بحمد ربك و كن من الساجدين و اعبد ربك حتى يأتيك اليقين“

Şu halde yakîn mertebesinin birinci nevi, nübüvvet cihetiyle Mustafa’ya -aleyhisselam- mahsustur. Mesela ”أنا كفيّناك المستهزئين يجعلون مع الله إلها آخر فسوف تعلمون“ ayeti muhbir melek vasıtasıyla nazil olduğunda onların tepetakla ve helak olmasından önce onların helak olacağını ilmu’l-yakîn biliyordu. Çünkü helak etme Hakkın fiilidir ve Hak, onların helak olacağını haber vermiştir. Rasulün (s.a.a) memur edildiği ve Allah’ın yakîni bahşetmeyi ona bağladığı tesbih, secde ve ibadet ise Rasulün fiilidir. O halde tespih, secde ve ibadet Rasuldən -aleyhisselam- hâsıl olduğu ve ona yakîn geldiğinde o yakîn, aynu’l-yakîn idi ve

yakînin mertebeleri sırasıyla aynu’l-yakînin ardından da ilmu’l-yakîn gelir.

O hazretteki ibadetten sonra gelen o yakînin bu sebebinden sonra onun birinci mertebesi, risalet hazretine müşriklerden kaynaklanan iç daraltmasını onun nuruyla kalpten izale eden aynu’l-yakîndir. O mertebeden geçtikten sonra ubudiyyetin kemaliyle ehadiyyet hazretine ne kadar teveccüh gösterirse yakîni o kadar artacaktır. Öyleyse o yakîne bir mertebede hakkı’l-yakîn adı konur ve ondan daha yüksek bir mertebede ise hakikatı’l-yakîn adı konur;

إلى أن تنهى إلى الحضرة العلمية التي هي محلّ ارتسام الاشياء والحضرة العمائية التي هي حضرة تميز الأسماء

Nitekim o yakîn ve şühudun ötesinde hiçbir yakîn yoktur.

Bilmek gerekir ki, risalet, hak ve ümmet arasında bir vasıttır. Nübüvvet ise nebi ve ümmet arasında bir vasıttır. Velayet de hak ve rasul arasında bir vasıttır. Öyleyse Seyyidimiz (s.a.a) mahza kuldur ve mahza ubudiyyet onun zâtının vasfıdır. Bu nedenle Hak Teala onu “kulum” diye adlandırmış ve şöyle buyurmuştur: ”سبحان الذي أسرى سبيّنا“ Şu halde o, ubudiyyet cihetiyle keşif ve yakîn sahibi, şühud ve temkin sahibidir. Öyleyse o, bu âli rütbeden ümmetin hidayeti için nübüvvet rütbesi ve davetle gönderilmiş ve bu yüce konum, halkı davet meşguliyeti sebebiyle kendi ubudiyyetinden ve hakkı keşif ve şühuddan perdelenmiş, müşriklerin ta’n ve istihzasından dolayı göğüs sıkışmasına katlanmak zorunda kalmıştır. Velayet ve ubudiyyet ciheti olan bâtınına açılıp ferahlama, keşif, yakîn, şühud ve hak bahşedilmiştir. Nübüvvet ve davet

Bilmek gerekir ki, risalet, hak ve ümmet arasında bir vasıttır. Nübüvvet ise nebi ve ümmet arasında bir vasıttır. Velayet de hak ve rasul arasında bir vasıttır. Öyleyse Seyyidimiz (s.a.a) mahza kuldur ve mahza ubudiyyet onun zâtının vasfıdır. Bu nedenle Hak Teala onu “kulum” diye adlandırmıştır.

ciheti olan zâhirine de halkı ve kesreti şühud ile iç daralması ve gam zevki bahşedilmiştir. O halde Rasûl (s.a.a) risalet ve nübüvvet vasıtası, hilafet ve davet rabıtasıyla üns ve vahdet mertebesinden, kurb ve izzet hazretinden ümmetinin arasına indiğinde ve onları davetle meşgul olmaya başladığında Kureyş’ten bir cemaatten, daveti sebebiyle Allah’ın hakkında ve Kur’an hakkında bazı sözler işitti. Bunun üzerine onların sözlerinden dolayı Hazret’in göğsü sıkıştı ve niha-yetinde de ona ateş bastı. Hal böyle olunca Allah Teala Mustafa’ya o sıkışma ve hüznünden huzur ve rahatlama, o iç daralması ve şiddetten mutluluk ve ferahlık buyurdu, onlara karşı koyma ve onlardan mücadeleden sırt çevirmeyi emretti ve dedi ki:

”فاصدع بما تؤمر و أعرض عن
المشركين“

Çünkü onlara karşı koymak göğsünün sıkışmasına sebep oluyor, hile ve tuzaklara maruz kalmasına yol açıyordu. Nihayet;

”أَنَا كَفِينَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ يَجْعَلُونَ
اللَّهُ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ تَعْمَلُونَ“

Kavliyle onların tepetakla ve helak edilecekleri haberi verildi. Bunun üzerine bu haber Mustafa’nın kalbini onların istihzasının üzüntüsünden kurtardı, hüdustan intikal ve o sözlerden etkilenmekten takdis etti. Onu takyidden, oradan meb’us edildiği ehadiyyet hazretinde ubudiyyet mertebesi ve içe kapanma mertebesi olan ekmeliyyet mertebesine yöneldiğine işaret buyurdu. Hak binefsih, o mertebede ona vekil ve ona halife oldu. Nitekim ”أَنَا كَفِينَاكَ“ kavli buna delalet etmektedir. Yine kâmil manada istigna ile Mustafa -aleyhisselam- hakkında ”وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ مَا يَقُولُونَ“ kavliyle onu rahata erdirip ferahlık sundu. Onun göğsünün sıkıştıranın bilgisini zikrederek onların sözlerinden göğsünün sıkışmasına inşirah verdi. Tekrar onu ”وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ“ kavliyle ondan ibaret olduğunu bildirdi. Nitekim ”وَأَنذَرْتُكَ نَارًا تَبْتَاعُ بِهَا النَّفْسَ الْكَافِرَةَ“ kavliyle onu ateşle tehdit etti. Nitekim ”وَأَنذَرْتُكَ نَارًا تَبْتَاعُ بِهَا النَّفْسَ الْكَافِرَةَ“ kavliyle onu ateşle tehdit etti. Nitekim ”وَأَنذَرْتُكَ نَارًا تَبْتَاعُ بِهَا النَّفْسَ الْكَافِرَةَ“ kavliyle onu ateşle tehdit etti.

kavliyle Rabbu'l-Erbab olan Rabbine hamda, zâtının vasfı olan secdeye, ubudiyyet rütbesinin muktezası olan ibadete emretti, ta ki yakîn ve şühud gelene dek.

Şu halde, kendi taayyününü mahv ve kendi zâtını fenâ etmekten ibaret olan Hakka secdeye baş koyduğu, secdeye mahsus olan kurb-i ilahi onun için hâsıl olduğu, onun hakikati, vâsılı ve varış yeri olan kendi ubudiyyetiyle Hakka ibadete rücu ettiği, onun libasına girdiği ve kendisi olmaktan çıktığında bundan önce onun için urûc ve isra vaktinde ve kâb-ı kavseyn veya daha aşağı mertebede hâsıl olmuş, o Hazret'in ubudiyyet ve velayetinin icabına has keşif ve şühud, onu, kevnî mertebelerindeki hicapların kalkmasına ve beşerî sıfatlar ve imkaniyye ahlakının örtülerinin yanmasına dahil eder.

Sonra o keşif ve şühudla ilahi hakikatleri ilmiyye hazretinde ve kevnî işleri imkaniyye boyunduruğunda müşahede eder. Sonra, onunla alay eden ve Hak hakkında yakışıksız sözler söyleyen o kavmin hakikatlerini ilmiyye hazretinde onların hakikatlerinin istihza ve inkâr olduğunu, bunun şâkilik ve sirt çevirmeyi icap ettirdiğini, onların bu âlemde bu surette zâhîr olduklarını müşahede eder. Yine müşahede eder ki, kaza, onların talebi ve onların fiili icabınca onların helakine yol açmak üzere caridir.

Sonra ona, onların inkârının kendilerinin zâtının iktizasıyla olduğuna ve helaklerinin inkârlarından kaynaklandığına dair yakîn ve keşif gelir. Yakîni onların ahvalini şühuda sarf ettiğinde onların ahvalini şühuda bu keşif ve yakînle müsterih olur. Nübüvvetle gönderilmeden önce açılma ve ıtlak vaktinde ve Yaratıcının vechini şühud vaktinde hâsıl olan Rasulün (s.a.a) şühud ve keşfine sarfettiğinde ise şühud ve yakîn bu ibadetten ve bu secdeden hâsıl olmaz.

Bilakis o şühud ve yakîn, o Hazret'in ubudiyyet ve velayet rütbesine hastır.

Lâkin yaratılmışlar ve kesret âlemine teveccüh sebebiyle ve davet rütbesine inzal haysiyetiyle o şühud ve yakînden perdelenmişti.

كما قال رسول الله صلى الله عليه و سلم “لى مع الله وقت الحديث“

O halde ubudiyyete döndüğü vakit kesret âlemi, şühud-i aynından kalkacak, şühud ve yakîni zâhîr olacak ve davet rütbesine inzale teveccüh buyurduğunda ise o şühud perdelenecektir. O halde ibadet, giden yakînin geri gelmesine sebep olur, hiç olmayan yakînin tahsil edilmesine değil. “وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ.” kavli buna delalet etmektedir. Çünkü şart olan ibadet mevcut bulunduğu anda şarta bağlı yakînin gelmesi hâsıl olur ve yakînin gelme tekrarı, onun ibadetle tahakkuk adedince olması yakışık alır.

Öyleyse ibadet, yakînin inkişafı ve gelmesinde şarttır, onun tahsilinde değil, **و مع قطع النظر عن شرط العباداة و آتيان اليقين** ve **“رب زدنى علما”** -اليه -عليه السلام- buyu -duğu her durumda yakîn işini talep etmek uygundur. O halde nihayetsiz mümkünât itibarıyla yakîn mertebelerinin de nihayeti yoktur. Tıpkı mümkünâtın ve kendisinin marifetinin nihayeti olmaması gibi. Çünkü her şeyin marifetinde onun yakîni artmaktadır. Lâkin burada Allah, yakînin gelmesini Rabbi tespih, ona hamd ve secde karşılığında, ibadet mukabilinde şart koşturmuş. Öyleyse burada yakîn, mutlak itibarla var olma zorunluluğudur. O halde bu itibarla “kavlu'l-yakîn”deki elif ve lâm olmak mecburiyeti cinsi içindir.

Bu durumda yakîni, vech-i kadimin ayan olmasının kastedildiği ayn-ı kadimin

ayan olmasıyla tefsir etmenin letafeti yoktur. Çünkü Mustafa (s.a.a) rasûl ve nebidir. Öyleyse onun hakkında mutlak ve âmm olma hali daha önceliklidir. Ama onun havassında bu caizdir. Caizdir ki, yakîn, kavminin ahvaline nazar ve işin akıbetinde onların halini şühudla mukayyet idi.

O halde bu itibarla elif ve lâm, harici ahid içindir ve yakînden muradın, evvelinde hâsıl olan, halkı davete gönderilmeden önce onun ubudiyyetine has ve hakikatine mahsus keşif ve şühud olması münasıptır. Öyleyse bu itibarla elif ve lâm, zihni ahid içindir.

Bu durumda ayetin manası şöyledir:

“Ya Muhammed, Rabbini hamd ile tespih et ve bana zâtlarıyla secde edenler, onların zümresinden mühim ruhlardan olacaklardır. Bize tekarrübde bizi şühuddan fenâ bulabilmek için bana kendi zâtınla secde et. **و بدأ الأمر و اليه يعود** Rabbu'l-erbab olan Rabbine ibadet et. Ubudiyyetinin keşif ve yakînin gelmesiyle nihayet bulabilmesi için zâtının vasfı olan ubudiyyetinle zâhir ol. Yani yaratılmışlar ve kesret âlemine teveccühün yüzünden senden gitmiş olan ve ondan perdelendiğin Kur'an'a keşif ve yakîn gelsin.” Bu manaya göre “حتّى” gayenin nihayeti anlamına gelir ve “zamana” anlamına gelmesi, yani illet için olması caizdir. **اي: و كن من الساجدين و اعيد ربك** (o zamana kadar ki) **يأتيك اليقين**. Öyleyse Muhammed'in (s.a.a) secdesinden ve onun kendi zâtı ibadetine rücu etmesinden sonra ve onun hakikati olan kendi ubudiyyetiyle tahakkukundan sonra gelen yakîn ve şühud; vasıfsız ve sıfatsız mazhar olmaksızın mutlak gaybetten ve yakînsizlikten ısrak ettiğinde onun vasfı zaman olabilir.

Bil ki, bazı müfessirler yakîni ölümle tefsir etmişlerdir. Bu, Mustafa (s.a.a) hakkında

doğru değildir. Çünkü nübüvvet ve davet rütbesinden hal olacağı ölüm gelinceye dek secde ve ibadete emredilmiş ve ölüme kadar Rabbe ibadete memur edilmiş olur ki bu bâtıl bir iştir. Zira onun nübüvveti ve daveti, halka, o ölünceye dek sabittir. Yine ölünceye dek ibadet edilmesi emrinden, gerekli ibadetin tahsili çıkmaktadır. Mustafa (s.a.a) hakkında bu emir, hâsılı tahsildir. Çünkü o, mahza kuldur, kâmil ubudiyyetle muttasıf olmuştur ve bu mertebeden gönderilmiştir. Fefhem.

Bil ki ey makbul kişi, Allah Teala, risalet hazretine kendi kalamında üç çeşit hitap etti:

Biri, emrin ve hitabın kastedildiği hitap, onun zâtıdır [ve] gayrısı şümule girmez. Allah Teala'nın **و من الليل فتهجد** “نافلة لك عسى ان يبعثك ربك مقاما محمودا” kavlinde geçtiği gibi.

İkinci nev, ona hitap eder ve gayrısı şümule girmez. Allah Teala'nın **و لا تجهر** **بصلوتك و لا تخافت بها و ابتع بين ذلك سبيلا** kavlinde geçtiği gibi.

Üçüncü nev, ona hitap eder ve gayrısını kasteder. Allah Teala'nın **لا تجعل مع الله إلهاً** **آخر فتقعد مذموماً مخذولاً** kavlinde geçtiği gibi. Sair misalde **ياك أعنى و اسمعى يا جاره** denmiştir.

O halde **و سبّح بحمد ربك و كن من الساجدين و اعيد ربك يأتيك اليقين** kavli birinci türden değildir. Aksine ikinci nevidir. Çünkü onun (s.a.a) hakkında nazil olmuştur ve ümmetinin havassından gayrısını kapsamaktadır. Öyleyse yakînin keşif ve şühud manasında başkasına nispeti de caizdir, **الى أن ينتهى الى الحضرة العلمية و حضرة العلماء** ve ona meşhud olan şey hakkında olmalıdır

ve ona meşhud olanın gayrisıyla da. Ölüm manasına gelmesi de uygundur. Zira hakkın evliya ve havassı halkı davete memurdur. Tıpkı enbiya gibi, bilakis ibadet ve ubudiyyete de memurdurlar. Ama üçüncü türden olması caiz değildir. Çünkü o Hazret hakkında nazil olmuştur. Feefhem.

Bu ayette başka bir vecih münasiptir; yani Allah Teala Nebî'nin -aleyhisselam- göğsünün müşriklerinin istihzasından sıkıştığını gördüğünde, bunun üzerine onun üzüntüsünü gidermek için **”أَنَا كَفَيْناكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ”** **”اَنَا كَفَيْناكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ”** dedi ve onların tepetakla ve helak olacaklarını haber verdi. Bunun üzerine Rasül (s.a.a), onların helakini aynu'l-yakîn değil, ilmu'l-yakîn bildi. Zira henüz helak olmamışlardı. Onların helakini aynu'l-yakîn görmedikçe göğsündeki sıkışma tamamen kalkmadı. Ama Mustafa'da (s.a.a) bu ilahi haberle biraz rahatlatma meydana geldi. Bunun üzerine onların helakini bekledi ve aynu'l-yakîn müşahede için bir köşede beklemeye koyuldu.

Sonra Allah Teala, onların helakini ona haber verdikten sonra, onları helak edene ve helaklerini aynu'l-yakîn müşahede edene dek ibadetle meşgul olması için ona tesbih ve hamdi, secde ve ibadeti işaret buyurdu. Allah onları helak ettiğinde helak oluşları vadedilen yakîn haline geldi. Zira artık aynu'l-yakîn müşahede etmişti. Öyleyse bu yakîne, helak etme şeklindeki Allah'ın fiili sebep oldu, Rasül'ün secdesi ve ibadeti değil. O halde ibadet yakînin şirki değildi, bilakis ibadete teveccüh müddetince sıkışmanın Rasül'ün -aleyhisselam- göğsünden giderilmesine sebep oldu. Bu nedenle ibadetle iştilal etmesine işaret buyrulmuştu. Öyleyse Rasül'ün (s.a.a) ibadeti onların helakiyle ve helak olduklarını aynu'l-yakîn gördüğünde nihayet buldu. **”أَنَا نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرَكَ مِمَّا يَقُولُونَ”**

**Allah Teala,
Mustafa'nın (s.a.a)
ümmetinden
evliyaya tenbih
etmektedir ki, sizi
bize ubudiyyet,
secde ve ibadet
için yarattık, ilahi
tecellilerin mazharı
ve sonsuz feyizlerin
yeri kıldığımız
kalbinizi de ilahi
isimlerin uluhiyyet
hazretinde cem
olduğu suretimizin
aynası yaptık.
Öyleyse sizi
ubudiyyetin hakikati
icabınca onun
sınırında durdurup
ehadiyyetimizin
cenab-ı kibriyasında
bizi tesbih ve
hamde, secde
ve ibadete tıpkı
izzetimiz ve
ubudiyyetinizin
iktiza ettirdiği gibi
mukim kılar.**

Hakka ibadet olan ikinci şık ise her ne kadar tesbih ve secdeden sonra zikredilmesi cihetiyle ibadetten murad, onu tekid eden namazdaki ibadete, namazdaki hamd ve secdeden murad da hakka ibadete delalet ediyorsa da ibadet lafzı âmmîdir, namazı ve başka şeyleri de kapsamaktadır. O halde Rabbi tesbih, ona hamd, secde ve ibadet, topluca, keşif ve yakînün birincisinin neticesi olduğunu göstermektedir.

kavlinde Mustafa'yla (s.a.a) ilgili iki nükte vardır:

Biri şu ki, sen cihetimizden gayret edindin ve müşriklerin sözlerinden dolayı göğsün sıkıştı. Bunun üzerine biz de senin cihetinden gayret edinecek ve göğsünün onlar yüzünden sıkışmasına izin vermeyeceğiz. Öyleyse onlara sırt çevir, tesbih ve hamd ile kibriya hazretimize teveccüh göster, mühim ruhlar olan bize secde edenlerden ol, çünkü onlar kendi zâtlarıyla secde ve ibadet ederler, emirle değil. Ta ki taklidin dar geçidinden mutlaklık fezasına ulaşınca dek. O hazrette o mukaddes ruhların kazandığı ve o hazrette senin göğsünün de inşirah bulmasını sağlayan söz konusu keşif ve yakîn ve mekan edinme sevinci seni de içine alır ve göğsündeki sıkışmayı izale eder. Çünkü o hazrette bu suretlerin ahvali, sûreten ve hükmen değildir.

Diğer nokta şudur ki, ilahî vahyin, ulvî âlemden tertemiz nebevî kalbe hangi surette nüzul ediyorsa ümmet arasında da o şekilde zâhir olabilmesi ve nebinin kalbi olan vahyin nüzul mahallinin onu değiştirmemesi için nübüvvet rütbesi ve davet mansıbına göğüs genişliği ve farklılaşmış kalp gerekir. Sinen müşriklerin sözlerinden daralmış durumda ama davet için geniş göğüs gerekir. Öyleyse göğsündeki sıkışmayı gidermek üzere bize hamd ile tesbih et, secde edenler zümresinden ol ve göğsündeki daralmanın senden zail olması için hakikatin olan kendi ubudiyyetine rücu et. Zira secdede bize yaklaşırsın. O halde bizimle senin aranda boşluk bir yer kalmasın. Çünkü izzetimizin nurları başkasını yakar. Senden göğüs sıkışması giderildiğinde sana yakîn ve sükunet gelir. Çünkü göğsünün daralması sebebiyle sen, senden gitmiştin. Bunun nedeni, göğsün sıkışmasıyla yakînün cem halinde bulunamayacak olmasıdır. Burada Allah Teala, Mustafa'nın

(s.a.a) ümmetinden evliyaya tenbih etmektedir ki, sizi bize ubudiyyet, secde ve ibadet için yarattık, ilahi tecellilerin mazharı ve sonsuz feyizlerin yeri kıldığımız kalbinizi de ilahi isimlerin uluhiyyet hazretinde cem olduğu suretimizin aynası yaptık. Öyleyse sizi ubudiyyetin hakikati icabınca onun sınırında durdurup ehadiyyetimizin cenab-ı kibriyasında bizi tesbih ve hamde, secde ve ibadete tıpkı izzetimiz ve ubudiyyetinizin iktiza ettirdiği gibi mukim kılar. Çünkü evliyaya, enbiya gibi, halkı ilzam lazım değildir. Zira Allah Teala enbiyaya, dinin ahkâmını tesis, ism-i zâhir ve ism-i mübinin ahkâmını ızhar için ruhsat vermiştir.

Bununla birlikte, cümle enbiyanın servesi Seyyidimize bak. Çünkü onun hakikati, hakikatlerin aslıdır. Cümle âlemlerin zâhiri olan bu âlemde hakkı ızharda gösterdiği azim o denlidir ki onun bisetiyle ve zuhuruyla zuhur ve ızhar işi kemâl bulmuştur. Hangi gerekçeyle ona **“وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ”** nazil oldu? Şu halde ehl-i irfanın sûretperestlerinden ve imkan âleminin nazarbazlarından olanlar, ubudiyyet sınırından tasarruf ve riyasete, marifeti ızhara, kerameti ızhara ve harikuladeye yöneldiler. Öyleyse onlar, halk

ve kesrete iltifat, riyaset ve izzete teveccüh miktarınca izzet hazretinin takarrüb rütbesinden aşağı düşecek ve halka karışma rütbesinde göğüs daralması ve ferahlama yok-sunu olacaktır. Ve billahi't-tevfik.

Bil ki Allah Teala'nın **“حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ”** kavli her ne kadar **“وَاعْبُدْ رَبَّكَ”** kavli için gayenin nihyeti olmak ve ibadete illet olmak için kâfiyse de, çünkü tam ibadet yakîne yol açacaktır, velakin **“وَاعْبُدْ رَبَّكَ”** nin **“وَسَبِّحْ”** kavline atf olması, atf-ı âmm ale'l-hâs kabilindendir ve **“يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ”** kavlinin illet cümlesi olması daha kapsayıcı ve daha uygundur. Çünkü Hakka hamd, O'nu tesbih ve O'na secde olan birinci şık hususi namazdır. Namaz ise Hakkın huzuru ve şühuduyla mevzudur.

Hakka ibadet olan ikinci şık ise her ne kadar tesbih ve secdeden sonra zikredilmesi cihetiyle ibadetten murad, onu tekid eden namazdaki ibadete, namazdaki hamd ve secdeden murad da hakka ibadete delalet ediyorsa da ibadet lafzı âmmidir, namazı ve başka şeyleri de kapsamaktadır. O halde Rabbi tesbih, ona hamd, secde ve ibadet, topluca, keşif ve yakînin birincisinin neticesi olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

- Ahmed Nigeirî, Abdunnebi b. Abdurrasûl, (hicri 1390), *Câmiu'l-Ulûm fi Istilâhâtî'l-Fünûn el-Mukalleb bi-Destûri'l-Ulema*, Beyrut: Müessesetu'l-A'lami, 2. baskı.
- Bağdadî, İsmail Başa, (hicri 1402), *Hediiyetu'l-Ârifin*, Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Câmî, Abdurrahman, (hicri şemsi 1370), *Nefehâtü'l-Üns min Hadaratî'l-Kuds*, derleyen: Mahmud Âbidî, Tahran: İntişârât-i İttılâât.
- Corbin, Henry, (hicri şemsi 1373), *Tarih-i Felsefe-i İslamî*, tercüme: Cevad Tabâtabâî, Tahran: Kevir-Encümen-i İranşinâsi-yi Franse.
- Cüneyd Şirazî, Muinuddin Ebu'l-Kasım, (hicri şemsi 1328), *Şeddu'l-İzar fi Hattî'l-Evzar an Zevvari'l-Mezar*, derleyen: Allame Muhammed Kazvinî ve Abbas İkbâl.
- Dehhoda, Ali Ekber, (hicri şemsi 1345), *Logatnâme*, derleyen: Muhammed Muin ve Seyyid Cafer Şehidî, Tahran: Tahran Üniversitesi, yakîn maddesi.
- Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu'l-Luga*, derleyen: Abdusselam Hârûn ve Muhammed Ali el-Neccar, el-Dâru'l-Misriyye li't-Te'lif ve'n-Neşr.
- Ferâhidî, Ebu Abdurrahman Halil b. Ahmed, (hicri 1410), *Kitabu'l-Ayn*, derleyen: Mehdi el-Mahzûmî ve İbrahim el-Semarrâî, Dâru'l-Hicre.

- Firuzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub, *el-Kâmusu'l-Muhit*, Beyrut: Dâru'l-Ceyl.
- Hacı Halife, (hicri 1402), *Keşfu'z-Zünûn*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Hancic, Muhammed, (hicri 1349), *el-Cevheru'l-Esna fi Teracimi Ulema ve Şuarai Bosna*, Mısır: el-Matbaatu'l-Allamiyye.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, (hicri 1412), *Lisanu'l-Arab*, Beyrut: Daru Sâdır.
- Kâfî, Hasan, (1389), *Usûlü'l-Hukm fi Nizâmî'l-Âlem*, tahkik: Ali Ekber Ziyâî, Tahran: Miras-i Mektub.
- Lahmi İskenderî, Sediduddin Abdulmu'ti b. Ebi el-Senâî, (1954), *Şerhu'l-Menâzili's-Sâirîn*, derleyen: S. de Laugier de Beaurecueil *Bosnjaci I Hercegovci u Islamskoj Knjizevnosti*, Sarajevo, 1986.
- Sülemî, Ebu Abdurrahman, (hicri 1406 / 1986), *Tabakâtü's-Sûfiyye*, Halep Suriye: Dâru'l-Kütübî'n-Nefis, 3. baskı.
- Tilimsânî, Afifuddin Süleyman b. Ali, (hicri şemsi 1371), *Şerhu Menazili's-Sâirîn*, derleyen: Abdülhafız Mansur, Tunus: Merkezi'd-Dirâsât ve'l-Ebhâsi'l-İktisadiyye ve'l-İctimâiyye.
- Zerkelî, Hayruddin, (1990), *el-A'lâm*, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 9. baskı.
- Zübeydî, Seyyid Murtaza, *Tâcu'l-Arus*, Beyrut: Dâru Sâdır, yakîn maddesi.